

İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİNDE NAMIK KEMAL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI

*NAMIK KEMAL' S WORLD OF THOUGHT IN THE PROCESS OF PASSING
FROM EMPIRE TO NATION STATE*

Kenan ÖZKAN*-Gökhan GÖKGÖZ**

Özet

Osmanlı İmparatorluğunu içine düştüğü siyasi ve sosyal krizden kurtarma çabasının bir sonucu olan “Yeni Osmanlılar” hareketi içerisinde yer alan aydınların temel sorunsallarından biri, imparatorluğun çöküşüne çare olarak düşündükleri Batı etkisindeki siyasi fikirlerin ve bunlara ilaveten “anayasa”, “parlamento”, “hukukun üstünlüğü”, “güçler ayrılığı”, “kamuoyu”, “seçim” vb. kavram ve kurumların İslami siyasal kültürün etkisi altında bulunan ve muhafazakâr karaktere sahip Osmanlı siyasal düşüncesine adaptasyonu meselesidir. Bu noktada sorunun kaynağını teşkil eden İslami siyasal düşünce aynı zamanda Osmanlı aydınları için sorunun çözümü adına çıkış noktası olmuştur. Onlar, yukarıda sıralanan Batılı kurum ve kavramların meşruiyet kaynağını İslami siyasal gelenek içerisinde aramışlar, bu sayede Osmanlı idarecileri ve toplumu için son derece yabancı olan bu kavramların benimsenmesini sağlamışlardır. “Yeni Osmanlı” düşüncesine sahip aydınlar arasında bu çaba içerisine giren isimlerin başında Namık Kemal gelmektedir. Biz bu çalışmamızda Namık Kemal’in Batılı siyasal kavram ve kurumları İslami siyasal gelenek içerisinde konumlandırma çabasına değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Namık Kemal, Yeni Osmanlılar, Meşrutiyet.*

Abstract

One of the fundamental problems of intelligentsia involved in the movement of “New Ottomants”, which is the result of rescue efforts from political and social crisis that the Ottoman Empire was in, is the issue of adaptation of political views in the effect of West, which was thought cure for the collapse of empire and in addition to this, notions and institutions such as “constitution”, “legislature”, “superiority of law”, “separation of powers”, “public opinion”, “election” etc. Ottoman political thought which was under the effect of Islamic political culture and had conservative character. At this point, Islamic political thought which formed the source of the problem, became the point of out for the solution of problem by Ottoman intelligentsia at the same time. They searched the legality source of the above-mentioned notion and institutions in the Islamic political tradition. Thanks to this, they enabled to adopt these notions extremely strange to Ottoman administrators and society. Among intelligentsia who had thought of “New Ottomants, Namık Kemal was the leading person who went into this effort. In this study, we mentioned about the Namık Kemal’ s efforts of positioning the Western political notions and institutions in Islamic political tradition.

Keywords: *Namık Kemal, New Ottomants, Meşrutiyet.*

* Anadolu Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, kenano@anadolu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, GAZİANTEP.

Osmanlı modernleşme sürecine genel olarak bakıldığı zaman, söz konusu sürecin ana hatları itibariyle iki döneme ayrıldığını söyleyebiliriz. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında, askerî alan ağırlıklı olmak üzere, daha yüzeysel reformlar söz konusu iken; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok daha kapsamlı bir dönüşümün gerçekleşmesi ve yönetim biçiminin değiştirilmesi anlayışı hâkim olmuştur. Ancak var olan bu dönemsel ayırım her iki dönemin birbirinden tamamen farklı özellikler taşıdığı anlamına da gelmez. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve “Yeni Osmanlılar” hareketi etrafında şekillenen Batılılaşma anlayışı, aslında 18. yüzyıl Batılılaşma hareketlerinin devamı ve aynı zamanda da sonucudur. Bu noktada Cemil Koçak’ın da dediği gibi “Osmanlı modernleşme tarihinin birbiri ardına sıralanmış gibi görünen zincirleri içinde Tanzimat modernleşmesi bir anlamda kendi zıddını doğururken, bir anlamda da kendini tamamlayacak süreci başlatmış oldu.”¹

Yeni Osmanlılar hareketi gerçek manasıyla Tanzimat’ın eleştirisi olarak doğdu ve bir muhalefeti oluşturuyorlardı.² Bunlar anayasa ve meşrutiyet isteyen yeni bir aydın tipini temsil etmekteydiler. Tanzimat ve Islahat Fermanı, Yeni Osmanlılar için adeta “göz boyama” idi. “Devlet nasıl kurtulur?” sorusuna, “İslahat” yanıtından çok daha radikal cevap vermişler, devletin kurtuluşunu ancak mutlak monarşi sisteminden meşruti monarşiye geçiş ve anayasal bir sistemle mümkün olabileceğine inanmışlardır.³ Her şeyden önemlisi 1865’te “İttifak-ı Hamiyet” adı altında ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, Tanzimat döneminde Ali ve Fuat Paşaların şahsında billurlaşan “Kameralizm”, yani aydın despotizmine karşıydılar. Ali ve Fuat Paşaların düşüncesinde tebaaya aşırı şekilde hürriyet vermek söz konusu olamazdı. Çünkü ana hedef artan dış müdahaleler sonucunda ortaya çıkan dağılmaya engel olmaktı. Yeni Osmanlılar ise bu tutumdan farklı olarak tüm tebaa için “hürriyet” isteyeceklerdir. Yine, Yeni Osmanlılar için Tanzimat ve Islahat Fermanları siyasi

1 Cemil Koçak, “Osmanlı Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, C.1, 2. Baskı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 72. Mustafa Gencer, “Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkileri”, *Turkish Studies*, Vol. 3/2, Sıprıng, 2008, s. 355 vd.

2 Yeni Osmanlı hareketi hakkında bkz. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17-94. Mardin’in ifadesiyle “... Osmanlı-İslam altın çağına geri dönüşü savunan fikirlerle, sarsılan imparatorluk için yeni baştan daha iyi müesseseler kurmaya çabalayan fikirler arasındaki son derece karışık ve gizli zıtlığın bir arada bulunduğu Tanzimat döneminde eski düzenin destekleyicileri ile yeninin savunucuları arasındaki gürültülü ve renkli şahsi çatışmaları akıldan tutalım...” Bkz. Mardin, a.g.e, s. 222. Selçuk Akşin Somel ise Yeni Osmanlılar hareketinin ürünü olan Osmanlılık düşüncesini şu şekilde dönemselletirmektedir: 1-1830’lardan 1875’e kadar sürende dönemde Bab-ı Âlî’nin merkezîyetçi siyaseti, 2- 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve meşrutiyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlılık yaklaşımı, 3- II. Abdülhamit mutlakîyetine Jön Türk muhalefetine görülen Osmanlılık ve 4- II. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık düşüncesi. Bkz. Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, C.1, 2. Baskı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 88

3 Yeni Osmanlılar genel olarak bu amacı taşımakla birlikte, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimlere bireysel anlamda bakıldığında farklılıklar sergiliyorlardı. Bu nedenle Yeni Osmanlılar hareketi tam anlamıyla örgütlü bir muhalefet görüntüsünden oldukça uzaktı. H. Tahsin Fendoğlu, “1876 Anayasası ve Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)”, *Türkler Ansiklopedisi, C. 14*, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s. 739. Cemil Koçak, Yeni Osmanlılar hareketi söz konusu olduğunda, ortada bir hareketten ziyade değişik genç elit adayların kendilerince geliştirdikleri bazı önermelerin söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Yeni Osmanlılar denildiğinde siyasi ve ideolojik fikriyat olarak kendi içinde tutarlı, örgütsel bir dayanışma içinde baştan kesin olarak belirlenmiş siyasi iktidar hedefleri olan bir gruptan söz etmek mümkün değildir. Koçak, a.g.e, s. 72

ve iktisadî açıdan emperyalizmi pekiştiren birer belge özelliğine sahiptiler. Onlara göre Ali ve Fuat Paşalar, Osmanlı Müslümanlarını Avrupa'nın büyük devletlerine peşkeş çekmekle kalmamış, malî politikaları dolayısıyla Avrupa'nın esiri olmuşlardı. Ayrıca Ali ve Fuat Paşaların taklitçiliklerini de eleştirmektedirler. Onlara göre Tanzimat kültür taklitçiliğinden ibaretti ve bu durum İslami değerleri, dolayısıyla da Müslüman toplumunu temelinden sarsmaktaydı.⁴ Bu açıdan bakıldığında aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz gibi Yeni Osmanlılar, söylemlerini şeriatın alacakları ilkeler üzerine kurarak, düşüncelerine meşruiyet kazandırma çabası içerisinde gireceklerdir.

Yeni Osmanlılar, çökmekte olan devleti kurtarmak adına gerekli gördükleri meşrutiyet idaresi ve anayasal sistem lehinde "efkâr-ı umumi" yani kamuoyu yaratmak için gazeteyi etkili bir şekilde kullanacaklardır.⁵ "Tasvir-i Efkâr", "Hürriyet", "Muhbir", "İbret", "Ulum" gibi gazeteler aracılığıyla kamuoyu oluşturmanın yollarını aramışlardır. Ancak karşılaştıkları sorun ise halkla anlayabilecekleri bir dille meseleyi nasıl anlatacaklarıdır. Yeni Osmanlılar gerek Tanzimatçıların Batı taklitçiliğine duydukları muhalefetten gerekse halkla ortak bir frekans yakalayabilmek adına doğulu geleneklerin devamlılığından yana bir tavır sergilemişlerdir. Bu noktada ise din, yani İslamiyet, Yeni Osmanlıların halka kolayca ulaşabilmeleri ve aynı zamanda düşüncelerine meşruiyet kazandırabilecekleri bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Kamuoyu oluşturmak ve mümkün olduğu kadar halka ulaşabilmek adına İslamiyet'i kullanma zaruryeti, Yeni Osmanlıların İslamiyet ve Meşrutiyet bağıni kurlmalarına neden olmuştur.⁶ Meşrutiyet mücadelesi yapan aydınların yazılarına baktığımızda, tezlerini İslamî delillerle destekleme çabası içerisinde olduklarını görürüz. Yeni Osmanlılar söylemlerini İslami delillerle açıklama çabasına girerlerken aynı zamanda Batılı kavramları da İslami bir bakış açısıyla değerlendirmişler ve bu sayede siyasî edebiyatımıza yeni kavramların girmesine katkıda bulunmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak "usul-ü meşveret", "meşveret meclisi", "biat", "ehl-i hal ve'l-akd" gibi kavramlar demokrasi, parlamento, seçim, kamuoyu gibi batılı kavramları ikame edecek şekilde gündeme getirilmiş ve buradan hareketle de bir senteze ulaşılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Yeni Osmanlılar hareketini, "Osmanlı Helenizmi" olarak adlandırmak da mümkündür.

4 Bâb-ı Âli ile Yeni Osmanlıların siyaset yönünde iki zıt şahıs durumunda olduğundan bahisle Yeni Osmanlıların kuruluş amaçlarından bahseden bir yazıda "Siz yalnız fenalıklardan bahsediyorsunuz. Vuku bulan terakkiyatı hiç lisan aldığınız yok eleştirisine karşı şu yanıt verilmiştir: "Hangi terakkiyatı memleketin ticaret, sanat ve ziraat ve maarifi ileri mi gitti? Yirmi sene evvel devletin bir akçe düyun-u hariciyesi yokken bugün şu kadar düyuna müstefrik olmak alamet-i terakki midir?.. Belgrat kaleleri niçin Sırplara terk olundu? Acaba devletin ay yıldızlı sancığı Belgrat kalesinde çekiliyor mu? Karadağ'a bunca masraflarla yaptırılan emniyet kaleleri sonra ne sebebe mebnî yıkıldı?.. Yoksa bunlar dahi esbab-ı terakkiden mi sayılıyor?.. Hasılı evrak-ı resmîye üzerinde pek çok islahat görüldü lakin hiç faaliyet görülmedi. Vakia mekatib-i rüştiye yapıldı, ancak ne yolda idare olundu ve şimdi ne haldedir? Vakia memalikte pulların tesviyesine teşebbüs olundu lakin ne su-i istimaler girdi ve ne türlü fenalıklara sebep oldu..." Bkz. "Yeni Osmanlılar ve Bâb-ı Âli", *Hürriyet*, 13 Temmuz 1868, No: 3, s. 2. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, 20. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 86-87.

5 İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyete (1839-1923)*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 44 vd. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Baskı, YKY, 2006, s. 144.

6 Yusuf Tekin, "Osmanlı'da Demokrasi Tartışmalarının Miladı Olarak Meşrutiyet Öncesi Tartışma Platformu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 55, S. 3, Ankara, 2000, s. 157.

Bu çalışmanın amacı, imparatorluktan ulus-devlete geçişte meşveret ve yönetime katılma olgularının Namık Kemal'in düşünce dünyasında sahip oldukları yeri, yukarıda vermeye çalıştığımız esaslar doğrultusunda açıklamaktır. Çalışmanın Namık Kemal üzerinden gerçekleştirilme nedeni ise onun, yukarıda sözünü ettiğimiz sentezi sistematik bir şekilde ortaya koymasıdır.

Namık Kemal'in siyasî felsefesi iki ana noktada incelenebilir. Öncelikli olarak Kemal'in, Batılı ve İslamî siyaset kavramları arasında amaç, kaynak ve iç tutarlılık bakımından kurduğu bağlantı önemlidir. İkinci olarak da kendinden sonraki kuşakları etkileyecek bir takım siyasi kavramları Türkiye'ye sokmuş olmasıdır.⁷ Namık Kemal'in fikirleri, Osmanlı modernleşme sürecinin ve bunun düşünsel boyutunun Tanzimat sonrası dönemde ulaştığı noktayı ifade etmesi açısından önemlidir. Bu ifade ediş aslında bir sentezdir. Özellikle batılı siyaset kavramlarını ve kurumlarını doğru bir gözle, İslami bir bakış açısıyla süzgeçten geçirmiş ve sistematik bir şekilde düşüncelerini sentezleyerek batı ile doğuyu bir potada eritmeyi başarmıştır. Namık Kemal'in Batılı siyaset kavramları ile İslami gelenek arasında bağ kurarken kullandığı bazı kavramlar ve bu kavramlar üzerinden ulaştığı sentez kendinden sonraki kuşakları etkilemesi açısından önemlidir.

Bu açıdan bakıldığında Tanzimat sonrasında ortaya çıkan Namık Kemal ve kuşağı için İslamî siyaset kavramları, Batılılaşma sürecinde göz ardı edilecek değerler değildir. Bu açıdan Namık Kemal Batılılaşırken mümkün olduğunca öze sadık kalma çabasıdadır. Çünkü Yeni Osmanlıların Batılılaşmadan algıladıkları şey farklıdır. Onlar Batılı yaşam tarzından ya da gündelik hayatta Batının etkisinden ziyade, Osmanlıdaki yönetim sorununa cevap verecek Batılı siyasal kavramların peşindedirler.⁸ Hürriyet'teki bir yazıda Yeni Osmanlıların Batılılaşmadan ne anladıkları şu sözlerle ifade edilmektedir:

"... Evet, biz din üzerine tesis-i müddei ederiz. Dinin ahkam-ı siyasiyesinde men'-i terakki olacak bir şey görmedikten başka şunu layıkıyla gördük ki, vatani kurtaracak hürriyet-i ammeyi hasıl eyleyebilecek bir çare var ise zikrolunan ahkama müracaattır. Bu bâbta her kimsenin bir şüphesi var ise meydana koysun Yeni Osmanlılar halline müsarraat eder... Sübhan-Allah biz usul-ü meşveret istiyoruz. Meclis-i Şura-yı Ümmet talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, hükümete nezaret edecek, umum halk hürriyet-i siyasiyesine malik olacak... Bu müddeiatımızı din üzerine tesis ediyoruz. Siz yine tutup dinimizi men'-i terakki addediyorsunuz... Eğer sizin medeniyet zannettiğiniz şeyler karıların açık saçık sokağa çıkması ve meclislerde dans etmesi ise onlar ahlakımıza mugayirdir. Biz istemeyiz, istemeyiz, bin kere istemeyiz..."⁹

7 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 319.

8 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 320. İhsan Sungu, "Hürriyet" gazetesindeki yazılarından verdiği örneklerle Namık Kemal'in yönetim sorununu İslami bir yaklaşımla ele almayı benimsediğini ve reform programında dine göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir rol verdiğini dile getirmiştir. İhsan Sungu, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", *Tanzimat I: 100üncü Yıldönümü Münasebetiyle*, Haz: Türk Tarih Kurumu Maarif Matbaası, 1940, s. 777.

9 Namık Kemal, "Vükela-yı Haziranın Yeni Osmanlılar Hakkında Kullandıkları Politika", *Hürriyet*, 7 Eylül 1868, No: 11, s. 7. M. Vedat Gürbüz, "Genesis of Turkish Nationalism", *Belleten*, C. 77, S. 249, Ağustos 2003, s. 10

Namık Kemal'in ifadelerine bakıldığında medeniyet olgusunun merkezinde taklitçi anlayışın reddedildiği açıkça göze çarpar. Onun medeniyet algısı, "hürriyet, "eşitlik", "parlamento", "anayasa", "meşveret", "kişi hak ve özgürlükleri" gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir.¹⁰ O, buradan hareketle bu kavramları İslami gelenek içerisinde konumlandırma çabası içerisinde. Batılılaşmanın, bizi biz yapan değerlerin kaybolması anlamına gelmediğini vurgulamaktadır.

Şerif Mardin, Yeni Osmanlıların bir taraftan meşrutî monarşiyi överken diğer taraftan kültürel değer olarak şeriatı nasıl savunabildikleri sorusuna verilecek yanıtın, İslam'ın yalnız bir din değil, aynı zamanda bir toplum değerleri mekanizması olduğu gerçeğinde aranması gerektiğini düşünmektedir. Müslüman için toplumsal kimlik, kişinin yalnız toplum içindeki yerinin değil, dini inancının bir ürünüdür. Sonuçta bu düşünceye sahip bireylerden oluşmuş bir toplumda İslami motiflerin ağırlıklı olması oldukça doğaldı. Anayasal meşrutî idarenin beraberinde getirdiği zorunluluk, daha geniş bir vatandaş kitlesinin katılımını gerekli kılmasıydı. Namık Kemal'in düşüncesi işte bu zorunluluk etrafında şekillenmekteydi. Bu gerekliliği yerine getirmek için topluma egemen olan İslami motiflerin kullanılması ve bunlardan yola çıkılması gerekiyordu. İslam toplumlarında bu temel değerlerin son derece önemli olduğunu bilen Namık Kemal, meşrutiyetçi eğilimlerini şeriatla destekleme yoluna gidecektir.¹¹

Namık Kemal, Osmanlı'nın yönetim sorununa çözüm ararken, öncelikli olarak herkesin sahipleneceği bir "vatan" kavramını yaratmanın gerekliliğine inanmaktaydı. Vatandaşlar ise "vatan"a, ancak "müsavat-ı hukuk" yani eşit haklara sahip olmakla bağlanabilirlerdi. Bu eşitliği en güzel bir biçimde ortaya çıkacağı yer parlamento idi. "*...Bir zamandan beri hürriyet havaları mülkün her tarafına yayıldı, halkın mizacını tashih eyledi. Bir taraftan da devletin bulunduğu hal-i izmihlal setr ve tevili kabil olmayacak surette meydana çıktı. Herkes vatanperverlik vazifesini piş-i nazara aldı. Cemiyetler teşkil etti... Nihayet Yeni Osmanlılar Fırkası teşkil etti. Yeni Osmanlılar ki, eski Osmanlı şanının teceddüdüne çalışanlardır. Zulmün ne kadar hasmı ise fitnenin de o kadar düşmanıdırlar. Sultan Süleyman zamanının feyz ve ikbalini isterler. Ama bunun asrın iktiza ettirdiği intizam-ı medeniyet içinde ararlar. Buna çare adalettir. Adalet, ümmet-i Osmaniye efradının müsavat-ı hukukuyla hasıl olur. Müsavat-ı hukuku ise akıl ve nakle mutabakat-ı kâmile ile mutabık olan usul-ü meşveret temin eder.*"¹² Bununla birlikte Hıristiyan unsurların şeriate ne surette tabi olacakları aşağıda değineceğimiz üzere önemli bir sorun teşkil etmekteydi.

10 Namık Kemal'in "medeniyet" kavramını ele alış hakkında ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz. Mithat Aydın, "Namık Kemal'de Terakki ve Maarif Düşüncesi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 53, 2013, s. 454 vd.

11 Mardin, başta Namık Kemal olmak üzere Yeni Osmanlıların pek çoğunda görülen bu hareket tarzının Tanzimat'a karşı olan bazı muhafazakâr kesimlerin Yeni Osmanlılar hareketinin yanında yer almasını sağladığını düşünmektedir. Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset, Makaleler 3*, 16. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 271.

12 "Hubb'ul vatan mine'l-iman", *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 1-2.

Namık Kemal'in düşünce yapısındaki batı ve doğu sentezinin izleri onun hükümet ve hükümetin kaynağına dair görüşlerinde açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Namık Kemal açısından iyi bir hükümet şeriatın uygulayıcısıdır. Hükümetin ilahi mi yoksa dünyevi kaynaklı mı olduğu noktasında Namık Kemal ikincisinden yana tavır koymaktadır. Ancak bunu yaparken dahi İslamî kaynakları referans vermekten geri kalmaz.¹³ Hürriyet'teki yazısında insanın yaratılış gereği hemcinsine zarar verme eğiliminde olduğundan ve bunu engelleyecek gücün ise yine insanların meydana getirdikleri bir birliklilik ile mümkün olabileceğinden söz etmektedir.¹⁴ Ona göre hürriyet toplum tarafından korunabilir:

"İnsan ki kudretten hürriyetle mefturdur. Bittabi o ita-yı ilahiden istifadeye mecburdur. Hürriyet-i amme cemiyet içinde muhafaza olunur. Çünkü ferdî, ferdin taarruzundan emin edebilecek bir galebeyi, cemiyet hasıl edebilir. Bundan anlaşıldığı üzere dünyada cemiyetin hizmet-i muhafaza-ı hürriyeti için mutlak'ül-vacib olan öyle bir kuvve-i galebenin icabından ibarettir..."

Namık Kemal bu yazının devamında hükümetin doğuşunu açıklamaktadır. Gücü kullanan organ yani "hükümet" toplumu oluşturan bireylerin yetki devrinden doğmuştur. Hükümet, yönetime uzman birinin atanması için vatandaşlar arasında yapılmış bir antlaşmanın neticesi olarak doğar. Namık Kemal bu noktayı şöyle ifade eder:

"... Umumun o hakkı müterettip olan vezaifi bizzat icra etmesine imkân müsait olmadığından ki tayin-i imam ve teşkil-i hükümet zaruriyetten olur. Bu ise cemiyetin zikrolunan vezaifini icraya bazı efradını tevkil etmesinden başka bir şey değildir. Bu halde padişahların ümmet tarafından biat namıyla ve vükelanın padişahlar tarafından memuriyet suretiyle istihsal ettikleri vekâletten başka icra-yı hükümet etmelerine hak verecek hacetleri yoktur. "Seyyid ül kavmi hadimuhum" hadisindeki nokta dahi bu manayı ima eder."¹⁵

Dikkat edilecek olursa Namık Kemal, hükümetin doğuşunu ilahi bir gereklilikten değil; dünyevi gereklilikten kaynaklandığını düşünmesi seküler bir algılamaya sahip olduğu fikrini uyandırsa da İslami etki güçlü bir şekilde devam etmektedir. Düşüncesinin sonunda vurgu yaptığı hadis bunun somut kanıtıdır. Namık Kemal'in buraya kadar incelediğimiz düşüncelerinde önce toplumun oluştuğunu ve topluma, insanların birbirine zarar vermekten alıkoyan bir görev yüklediğini; toplumun oluşmasından sonra da ortaya çıkan iş bölümünü gördük. Bu iş bölümü ise hükümeti doğuracaktır. Ona göre hükümet şeriatın uygulayıcısı olduğuna göre İslami etkinin devamlılığı söz konusudur. Toplumun bazı üyeleri, Kemal'in "kuvve-i galebe" adını verdiği gücü uygulamak için (imam, naip) tayin edilirler. Görüldüğü gibi Namık Kemal ilk aşamada yani toplumun oluşumu evresinde seküler bir gereğin varlığını; ikinci aşamada yani hükümetin doğuşu sürecinde de şeriatı kabul etmektedir. Hükümeti meydana getirirken

13 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 322

14 Namık Kemal "Ve şavirhum fil-emr", *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 1-4

15 *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 1. Seyyid ül kavmi hadimuhum: "Memuriyet, emirlik ise, reislik değil, millete bir hizmetkârlıktır." manasına gelmektedir.

“tevkil” kavramı önemlidir. Vekil atama ya da başka bir deyişle yetki devri olarak adlandırılan bu işlem sonucunda “kuvve-i galebe”yi cemiyet adına kullanacak kişilere cemiyetin diğer üyelerinin itaatini ise İslam’daki “biat” yani kabul ve tasdik kavramı ile sağlamaktadır.¹⁶ Bu konuda bir yazısında şöyle demektedir:

“... Sözün doğrusu mülkümüzde hâkim biziz. Hepimizin mülkümüze iştirakimiz vardır. Fakat hükümetin emr-i icrasını biat-ı meşru ile Âlî Osmanîye tevdi ettik. Daima Âlî Osmanî isteriz. Daima idare-i meşruta talebindeyiz...”¹⁷

Bu noktada meşveret taraftarlarının en önemli dayanaklarından biri olan “veşavir hum fil emr” ayeti oldukça önem taşımaktadır. Çünkü Namık Kemal’in yukarıda kullandığı “hakim biziz” ifadesinin kapsamına kimlerin gireceği, bu ayetin yorumlanış şekliyle yakından ilgilidir. Âlî İmran suresindeki, “veşavir hum fil emr” ayeti “bir hüküm verirken onlara danış” manasına gelmektedir. Ayette yer alan “hum” yani “onlar” zamiri meşrutiyet mücadelesinde üzerinde en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Meşrutiyet tartışmaları içinde bir grup buradaki zamirin içine imparatorluk içinde etnik ayırım gözetmeksizin herkesi dahil ederken bir başka grup bu zamirin sadece Müslümanları kapsadığını doğal olarak gayrimüslimlerin kapsam dışı olduğunu savunmaktadır.¹⁸

Namık Kemal, “hum” zamiri içine gayrimüslim tebaanın da dahil olduğu düşüncesindedir. Hürriyet’te kaleme aldığı “Müsavat Meselesi” başlıklı yazısında bu konu üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuştur:

“... Memelik-i Şahanede dahi İslam ve Ermeni ve Rum ve Bulgar ve Yahudilik yalnız cami ve kiliselerde fark edilerek bunları “Osmanlı” tabiri gibi bir kelime-i camide cem’ etmek filhakika mugayeret-i meşhudeyi izaleye medar olacağı gibi Şura-yı Ümmet’in teşkilinde dahi her milletin intihap ettiği ukala, bir mevkide tecemmu ile vatan-ı müşterekin hayır ve saadetine müteallik müdavele-i efkâr etmelerine dahi matlup olan itilaf ve ittihadın medar-ı kelam edeceği ve şeriatın ahkam-ı muamelatında asır ve zamanca mertebe-i kafiyede olmayan tasarrihat-ı ulema-yı şerifenin ulum-u fıkhîyede maharet-i müslümesi evlatlarından ve ihtiyacat-ı zamanı bilir ukaladan mürekkebe bir Meclis-i Şura-yı Devlet’in karar ve icmaı efkârıyla tedvin edilip de her türlü davide onun muktezasıyla hüküm olunması dahi devletimizin temeli olan şeriat-ı Ahmediyenin icrasıyla devam-ı saltanata hizmet edilmiş...”¹⁹

Görüldüğü gibi Namık Kemal dil, din, ırk ve mezhep farklılıklarına bakmaksızın adına “vatan” denilen ortak bir toprak parçası üzerinde yaşayan tebaanın “Osmanlı” kimliği altında yaşamasını, her unsurun temsil edildiği parlamentoda, “vatan-ı müşterekin” menfaatlerini gözetecek bir sistemin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu yapının şeriatın icrasına ve devletin devamlılığına hizmet edeceği düşüncesindedir. Namık Kemal bu iddiasını her zaman olduğu gibi

16 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 326.

17 Namık Kemal, “Usul-ü Meşveret 1”, *Hürriyet*, 14 Eylül 1868, No: 12, s. 6.

18 Bu tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin, *a.g.m.*, s. 152-155.

19 Namık Kemal, “Mesele-i Müsavat”, *Hürriyet*, 5 Ekim 1868, No: 15, s. 1

İslamî bir açıdan da destekleyecektir. Şeriatın, Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapmadığına ve eşitliğin sağlanmasının şeriatın gerekliliği olduğuna dikkat çeker:

“...Herkesin bildiği şeydir ki, şeriat-ı İslamîye mesail-i hukukiyede İslam ve Hıristiyan tefrik etmez. Devlet-i Âlîye dahi Devlet-i İslamîye olduğundan tebaası hakkında bu müsavâtı icra etmek faraz-i diniyesindedir...”²⁰

Namık Kemal daha sonra Tanzimat ve Islahat Fermanlarını eleştirerek, gayrimüslimlere siyasal haklar vermeden onların devlet hizmetine almanın devlete hiçbir yararının olmadığını, Bâb-ı Âlî'nin bunu sadece Avrupalı devletlerin gözünü boyamak için yaptığını belirtir. Ona göre Bâb-ı Âlî “hukuk-u siyasiye” kavramını yanlış anlamaktadır ve getirdiği bu eleştirilerin arkasından yine ortak bir vatan kavramına ulaşır:

“... Gelelim hukuk-u siyasiye. Bâb-ı Âlî, Fransızca bu meali ifade eden tabir-i marufu “Hukuk-u politika” ibaresiyle tercüme etmek istemiş ve fakat anlaşılın hiç mânâsını idrak edememiştir. Zira bir adam hukuk-u siyasiyesine malik olması kendisine hizmet-i devlette bulunmak salahiyetini dahi verebilir ise de asıl halkın hukuk-u siyasiyesi bir mukteza-yı hakimiyet emr-i idareye nezaretle hasıl olur. Biz de Bâb-ı Âlî, esası kimsenin hukuk-u siyasiyesini ilan etmediği halde mezheb-i saire ashabını hizmet-i devlete kabul gibi İslam'ın zuhurundan beri cari olan bir ferağ-ı asıldan ve hadd-i lüzumundan bin kat ziyade tevsî' ederek ve ona bir asl-ı zarur-ül-icra ve muahede-i mütedebbaha süsü vererek Avrupa'yı iğfale vesile ittihaz etmiştir. Halbuki eğer murad, icra-yı hakkaniyet ise ibtida her mezhepte bulunan tebaaya hukuk-u siyasiyesi temin olunarak ondan sonra hizmet-i devlette bulunmak salahiyetinin itası düşünülmeliydi. Yoksa müsavât var diyerek Türkçe okumak bilmez bir Rum, Maarif Nezaretine veyahut bir Yahudi ordu müşirliğine tayin olunmak hukuk-u siyasiye muktezasından değildir.

İşte bizim itirazımız böyle yanlış ve manasız imtiyazata ait olup mesag-ı şer'i olan ve her devlette cereyan eden müsavât-ı hukuk bahsinde hiç kimsenin bir diyeceği yoktur. Müslümanlar isterler mi ki, hemşerilerinin hakkında mahkemeler zulüm etsinler? Müslümanlar isterler mi ki vatandaşlarının ırz ve malı pa-mâl olsun?

Hayır, Müslümanlar bunları istemezler. Müslümanlar bilirler ki bunlar şeriata ve akıl ve insafa muvafık muamele-i insaniye değildir. Müslümanlar bilirler ki cümle nev-i beşer bir vacib-ül-vücudun mahlûkudur. “Benî âdem, aza-yı yekdiğerindir.” Kimsenin mezhebi ayrı olmakla hakkı ayrı olmaz. Müslümanlar bilirler ki tebaa-yı gayrimüslime dahi vatan karındaşları ve vatanın nef' ve zararından kendilerinin müşterekleridir...”²¹

Namık Kemal, devletin kimseye siyasî haklarını vermediği halde, zaten İslamiyetin ilk dönemlerinden beri var olan yabancıların devlet hizmetine alınması

²⁰ Hürriyet, 5 Ekim 1868, No: 15, s. 2

²¹ Hürriyet, 5 Ekim 1868, No: 15, s. 4.

uygulanmasını haddinden fazla genişleterek sadece Avrupa'nın tatmini sağlamak amacını güttüğünü düşünmektedir. Eğer amaç hakkaniyet ise devlet öncelikle imparatorluk içindeki her mezhebin siyasî haklarını tanımalı bunu yaptıktan sonra ancak ikinci aşamada onları devlet hizmetine almayı düşünmelidir. Bunun yanında Namık Kemal'in düşüncelerinde evrensel boyutlara ulaştığı ve bu açıdan çağının çok ötesinde olduğu da gözlemlenmektedir. Ona göre Hıristiyan da Müslüman da tek bir Allahın mahlûkudur. Mezhepleri ayrı olduğu için hakların ayrılığından söz edilemez. Çünkü vatan ortaktır. Ortaya çıkacak fayda ya da zarardan her ikisi de aynı derecede etkileneceklerdir. Bu nedenle haklarının da eşit olması gerekmektedir. Siyasi eşitlik, Müslüman ve gayrimüslim için de var olmalıdır. Kemal, başka bir yazısında ise şöyle demektedir:

“Bilin ki dinimizin ahkâmına göre hukukça herkes müsavidir. Düşünün ki İspanyollar Gırnata'yı aldıkları zaman halkı tebdil-i din icbarıyla ateşlerde yaktılar. Biz İstanbul'u aldığımız vakit her mezhep sahibine icra-yı din için mezuniyet-i kâmile verdik. Ahkâm-ı diniye itba' ederse size ondan büyük emniyet olamaz ki kimseye zulüm değil hile bile etmeyiz...”²²

Namık Kemal'in düşüncesinde şüphesiz temsil müesseselerinin önemli bir payı vardır. Onun “Hürriyet”teki yazıları dikkate alınacak olursa yoğunluğun “meşveret sisteminin” kurulması gerekliliği üzerinde olduğu gözlemlenir. Namık Kemal için hürriyet ilahi bir ihsandır ve ancak “hukuk-u şahsiye” adını verdiği kişi hakları ile “hukuk- u siyasiye” adını verdiği siyasi haklar garanti altına alındığı zaman, ümmetin hürriyetinden söz edilebileceğini savunmaktadır. Siyasi hakları güvence altına alan, kuvvetlerin ayrılığı ilkesidir. Şahsi haklar ise Kemal'in “nizamât-ı esasiye” adını verdiği anayasa ve mahkemeler vasıtasıyla güvence altına alınır. Namık Kemal konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde formüle etmektedir:

“Hükümeti, daire-i adilde tutmak için iki esaslı çare vardır. Birincisi idarenin nizamât-ı esasiyesini zımnıyetten kurtararak âleme ilan etmektir. Hükümetten sadr olabilecek te'viller (yani sözü çevirme, başka manaya getirmeye çalışma), ihtilaflar, inkarlar ancak bu suretle mündef' olur.

İkincisi usul-ü meşverettir ki o da... kudret-i teşriîyi erbâb-ı hükümetin elinden almaktır. Devlet bir şahs-ı manevidir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek e'f'al-i hükümettedir. Bunların ikisi bir elde oldukça harekât-ı hükümet ihtiyar-ı mutlakdan kurtulmaz. İşte Şura-yı Ümmet'in lüzumu bundan tertip eder...

²³

22 Hürriyet, 7 Eylül 1868, No: 11, s.7. Batılı kavramları İslami dayanaklar ile açıklama ve bu sayede geniş halk kitlelerine ulaşma çabasına girenler arasında bir diğer isim ise Ali Suavi'dir. Ona göre “Usul-ü meşveret şeriatta yoktur lakırdısı büyük hatadır. Bizzat risaletpenah aleyhi salavatullah dahi milletle müşavereye memurdur.” Ali Suavi bu noktada tıpkı Namık Kemal gibi “veşavir hum fil emr” ayetine sarılmaktadır. İslam hükümetinin zaafına sebep olan şeyin meşveretin terk edilmesi olduğunu açıklama çabası içindedir. Hâlbuki peygamber milletle meşveret etmedikçe idare-i hükümet etmezdi. “... Kur'an-ı azimüşşanda ‘veşavir hum fil emr’ buyruldu ki ‘şavir’ ihtabı nebi-i zışandan ‘hum’ zamiri ümmetten kinayedir.” Ali Suavi'ye göre İslam hükümeti meclis üzerine tertip olunmuştur. Milletle istişare eden devlet terakki eder. Osmanlı'nın terakki için usul-ü meşveretin yeniden ihyası önemlidir. Tekin, a.g.m, s. 160.

23 Namık Kemal, “Veşavirhum fil emr”, Hürriyet, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 1. Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin, s. 341.

Namık Kemal, yasama ve yürütme yetkilerini birbirinden ayırmış ve bunu hürriyetin öncelikleri arasında görmüştür. Şura-yı Ümmet'in varlığı bu yetkileri birbirinden ayırmak için gereklidir. Buradan hareketle de “bizim idaremizin nizamat-ı esasına bir bakalım” diyerek Tanzimat ve Islahat Fermanlarına değinir. Bunların her ikisinde de medenî bir devletin esas idaresi olabilecek derecede açıklık ve düzen mevcut değildir. Hatta bundan daha da kötü bir durum “... kiminde ‘serbesti derecesine varmaksızın’ tabiri gibi ahalinin inkar-ı hürriyetini icap eder kayıt kiminde dahi tefsilat-ı idareye müteallik birçok zevaid görülüyor” diyerek ahalinin hürriyetinin bu şekilde inkar edildiğinden şikayet etmektedir. O halde çözüm şu olmalıdır:

“Mademki hukuk-u beşer akıl ile muayyendir ve medeniyetimizin bugünkü hal ve mevkisi meydandadır iktiza eder ki, zikrolunan hatt ve fermanlar şu iki esası birbiriyle tevfiik edecek surette tashih – yani zevaidi tenkih, mübhematı tevzih (belirsiz olan şeyleri açıklığa kavuşturma manasında) – ve mesela hakimiyet halka ait olmak münasebetiyle herkesin hükümete nezareti ve ondan dolayı malumat-ı devletin takrire ve tahrire muhakemesinde icabı kadar hürriyeti gibi lazım olan kaideler tasrih olunarak bir nizamat-ı esasıye hattı ilan olunsun ta ki Devlet-i Osmaniye'nin idaresi gerçekten hürriyet ve adalet üzre müesses olduğuna emniyet hâsıl olsun. İşte bunun netice-i zaruresi usul-ü meşverettir ki saded-i bahsimiz dahi ondadır...”²⁴

Görüldüğü gibi Namık Kemal, anayasayı hürriyetin ve adaletin temel gereği olarak görmektedir. “Hukuk-u şahsiye” ancak bu şekilde güvence altında olacaktır. Kemal bir başka yazısında ise konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade edecektir:

“... Bir ümmet hür olamaz ta ki onun efradı hukuk-u şahsiyesine ve hukuk-u siyasiyesine malik olmaya. İnsanın hukuk-u şahsiyesi can ve mal ve namusundan her cihetle emniyettir. Bu ise mahkemelerin intizamına tevfiik eder. Dünyada kim vardır ki, bizde mevcut olan mehakimin suret-i matlubede (istenilen şekilde, yeterlilikte) bulunduğunu iddia edebilsin. Hatta kaziyenin hilafını devlet dahi teslim etmiş demek olur. Zira bu defa Divan-ı Âhkâm-ı Adliye bir takım nizamat-ı cedide altına alınmak istenmiş ve ez-cümle azası güya nizamen bila-sebep azilden masun tutulmuştur. Bu kaide devletin en büyük mahkemesi hakkında kabul olununca mehakim-i sairede niçin olunmaz?..²⁵

Namık Kemal, hukuk-u şahsiye kavramı ile can, mal, namus güvenliğini teminat altına almaktadır. Ancak bunu sağlamak için bizdeki mahkemelerin ve hukuk sisteminin yetersizliğine dikkat çekmektedir. Kişi haklarının güvence altına alınabilmesi için hukuk sisteminin iyileştirilmesini bunu yaparken de hâkimlerin sebepsiz bir şekilde azledilmeleri uygulamasının kaldırılarak işe başlanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu noktada Namık Kemal'in vardığı sonuç “kuvvet-i teşrii” ile “kuvvet-i tenfizini” yani yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması düşüncesinin yanı sıra yargının da bağımsızlığı ilkesidir.

²⁴ Hürriyet, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 2.

²⁵ Namık Kemal, Hürriyet, 29 Haziran 1868, No:1, s. 2

"...Bundan başka vakıa bila-sebep azilden masuniyet hâkimliğin şeraitindedir. Zira bir hâkim hürriyet-i efkârını o şekilde muhafaza edebilir. Şefî'-i muhbir tasallutundan o suretle kurtulur. Fakat o nizamın icrasına kim nezaret edecek. Mesela erbab-ı hükümet azadan birini azlettirmek isterse kim mani olabilecektir? İşte muhafaza-i hürriyet için evvela böyle bir nizamatin lüzumu ortaya çıktı... İşte mademki, hürriyetimiz tasdik olunmuştur, evvela hukuk-u şahsiyemizce şu noksanların ikmalini isteriz. Hukuk-u şahsiye ise ümmetin ef'al-i hükümete nezaretidir. Bu nezaret usul-ü meşveretle hasıl olur. Çünkü hükümetin borcu, kanun tahtında hareket etmektir. Kanun ise icrasına memur olanlardan başka bir firkanın elinde tanzim olunmalı ve halkın kabulüne mazhar olmalıdır ki makrun-u adil (adalete yakınlık) olsun. Bunun içindir ki gerek fıkıhta gerek fen-i hukukta emr-i teşriî emr-i tenfiz birbirinden ayrı tutulmuştur..."²⁶

Görüldüğü üzere Namık Kemal kuvvetlerin ayrılığı ilkesinin fıkıhta da varlığına işaret ederek bu ilkenin şeriat açısından da uygunluğuna dikkat çekmiştir. Namık Kemal, aşağıda da değineceğimiz üzere kişinin siyasi ve hukuki hakları kavramlarından hareketle hürriyet ve kuvvetlerin ayrılığı ilkesine ulaşmış ve bunun temini için de usul-ü meşvereti ve Meclis-i Şura-yı Ümmet'i gerekli görmüştür. Bu açıdan ele alındığında Namık Kemal'in sözünü ettiğimiz bu kavramları sistematığe döktüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca kanunların hazırlanışı ve yasalaşması sürecinde halkı da işin içine katması açısından önemli bir yenilik getirmiştir ve bunun için en uygun yolun Meclis-i Şura-yı Ümmet olduğunu söyler.

"...Ulema-yı fıkıh ve hükemâ-yı ukala şu meselede müttefiklerdir ki, eğer teşriî ve tenfiz hususlarında ikisi de erbab-ı hükümete tevdi olunursa onlar kendi heveslerini hakka tercih edeceklerinden istedikleri gibi zalimane bir kanun yaparlar ve istedikleri gibi zalimane icra ederler. Onun için yapılacak kanunu her muntazama devlette hükümet hazırlar. (Hangi devlette Meclis-i Şura-yı Devlet varsa vazifesi budur.) Fakat ondan sonra kabulü ümmete makrun olursa hükümete itibar olunur. Kabul-ü ümmeti bilmek, istişareye muhtaçtır. İstişarenin husulü hakkında ise Meclis-i Şura-yı Ümmet'ten emin yol bulunmaz..."

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli nokta Kemal'in hürriyet ve meşveretin gereği olarak gördüğü anayasanın, şeriattan farklı olarak halkın tüm kesimlerince ulaşılabilir bir özelliğe sahip olmasıydı. Her şeyden önce Bâb-ı Âlî'nin ağdalı anlaşılabilir üslubunun bir kenara bırakılmasını ve herkesin anlayabileceği bir dilin kullanılmasını tavsiye etmekteydi. Bu noktada Kemal'in dil konusunda dönemine göre çok ileride olan görüşlerine yer vermenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Namık Kemal, "Türkistan'ın Esbab-ı Tedennisi" başlıklı yazısında eğitim ve dil meselesi üzerinde uzun uzadıya durmaktadır.²⁷ Bir insanın sıhhati ve selameti akla uygun olduğu gibi bir milletin devamı ve saadeti de ilme bağlıdır. Akıllı, yeterli seviyede olmayan bir insan her türlü tehlikeye açıktır ve rahat yaşayamaz.

²⁶ *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No:1, s. 4.

²⁷ Namık Kemal, "Türkistan'ın Esbab-ı Tedennisi", *Hürriyet*, 27 Temmuz 1868, No: 5, s. 1.

Dolayısıyla ilim ile uğraşmayan bir toplum da medeniyet âlemi içerisindeki yerini alamaz. “Osmanlı” namının bir zamanlar dünyaya korku salıp hatırı sayılır bir gücü ifade ettiği belirtilmiş günümüzde ise bunun tam tersi olduğu vurgulanmıştır. Çünkü Avrupa devletlerinin askeri kuvvetleri ve iktisadi durumlarının yanı sıra idari gelişmişlikleri bizimle kıyaslandığında her yönden kötü bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda onların ilerlemesine sebep olan ilim ve maarif, bizim geri kalmamıza sebep de cehalettir. Sorunun çözümü için hastalığın bize ne zaman bulaştığı, tedavisi için niçin çalışılmadığı ve Türkistan’ın ilmi neden ibarettir bunlara bakmak gerektiği vurgulanmaktadır. Osman Gazi’den Fatih’e kadar geçen devirde fetih politikasının takip edildiği ve bu dönem kuruluş evresi olduğu için ilim ve maarif alanında büyük eser bırakılmadığı belirtilir. Namık Kemal için Fatih’in İstanbul’u fethi doğu toplumları adına “terakkiyat-i maarif tarihinin başlangıcı” olur. Her devletin ömründe bir “terakki asrı” olduğu gibi Osmanlı için bu süre İstanbul’un fethinden itibaren 150 yıl sürmüştür. Bu açıdan Kanuni devrini çok ayrı bir yere oturtmaktadır. “Süleyman devleti hal-i vukufa götürdü. İnhitatinı ondan sonra gelenler sebep oldu” sözleriyle çöküşün Kanuni sonrasında başladığına dikkat çekmektedir.

Namık Kemal yazısında dini ve siyasi bilimlerin dayanağı olan Kur’an-ı Kerim’in ve hadislerin Arapça olmasından dolayı Arapçanın eğitim dili haline geldiğinin altını çizmektedir. Bu nedenle bütün dini eserler ve ilmi kitaplar Arapça yazılmak zorunda kalmıştır. Eğitimin dini ağırlıklı ve Arapça olması, çocukların küçük yaşlardan itibaren mahalle mekteplerinde ebced ile eğitime başlamasının ileriki tahsil hayatlarında onlara hiçbir şey kazandırmadığı üzerinde önemle durmuştur. Mahalle mektebinde yetişen çocuk bundan sonraki eğitim hayatında fen bilimlerine yönelecek alt yapıyı edinemedi buradan mezun olmaktadır. Bununla birlikte eğitim hayatına medresede dini bilimler ile uğraşarak devam etmek isteyenler için bile bu temel yetersiz olduğuna dikkat çekilir. Ulemanın yetersizliğinden ve kalitesizliğinden söz edilir.

“... Bu misillü zi-yi ulemada bulunanlara “El-Cevaib” gibi Arabî bir gazete verilse lügata müracaatla iki saat mütalaa eylemeyince meal istihrac edemezler. İlm-i fıkhıtan bir mesele sorulsa cevaptan aciz kalıp bizim fıkhla uzun uğraşımız yoktur derler. Akaid üzerine bahse girilse eline siper-i taassubu alıp her sözde hismî tekfir ile iskata çabalarlar. Kur’an-ı Kerim’den bir ayetin manası sorulsa Kadı Beyzaviye müracaat yolunu gösterirler. Politikadan söz açılrsa dünyada İngiltere, Amerika, Japonya ve Fas gibi iklimleri ve memleketleri hayretle istima ederler. İcabında birine Türkçe mektup yazmak iktiza etse şuna buna yalvarırlar...”²⁸

Namık Kemal, ulemanın tek bir satır Türkçe yazamamasına karşı tepki göstermektedir. Ve arkasından son derece önemli olan şu satırlara yer vermiştir.

“... Şimdi bu örneklere Hoca Efendi, devlet-i âlîye sizin ilim ve kemalinizi takdir ile zatınıza bir memuriyet teklif edecek siz muhtarsınız, hangi işte sizin malumatınız münfit ise onu ihtiyar ediniz denilse acaba ne cevap verirler.

²⁸ Hürriyet, 27 Temmuz 1868, No: 5, s. 3.

Kaymakam, mutasarrıf ve vali gibi umur-u mülkiyeden birini intihap etse ve oralara lazım olan Türkçe okumak ve yazmak, devlet muahedatını bilmek, umur-u maliyeden oldukça haberdar olmak ve hizmet ettiği devletin mal ve mevkiine vakıf bulunmak ve meclis-i muhakemede bulundukça kavanin-i mevcut üzere faslı-dava etmek ve düvel-i ecnebiye memurları ile politika üzerine sohbele girişmek gibi şeylerden hiçbirisiyle iştiğal etmemiştir...”

Görüldüğü üzere Namık Kemal, Türkçe bilmek ve resmi dilde eğitim yapmak, vatandaş olabilmenin temel koşulu olduğunu kavramıştır. İleride değineceğimiz üzere Namık Kemal “Usul-ü Meşveret” hakkındaki yazılarında, yüzeysel de olsa, dilin millet olma sürecinde oynadığı rolden ve yönetime katılım noktasında “vatandaşlık” sıfatının kazanılmasında önemli olduğundan söz edecektir. Devlet memuriyetinde görev almak ya da yönetime katılmak gibi kişi temel hak ve özgürlükleri ancak bu şekilde kullanılabilir. Namık Kemal, bu noktada başka memleketlerdeki eğitim sistemlerini örnek vermekle kalmaz Osmanlı içerisindeki Rum ve Ermeni gibi unsurların eğitimlerini örnek göstermektedir:

“... Nazar-ı gıpta ile görülüyor ki, sair devletlerde usul-ü tahsiliye böyle olmuyor. Bir çocuk mektebe girip elifbayı söker sökmez hem yazı okumakta hem de ileride göreceği ilmin mukaddematına ilm-i icmali hasıl etmek için mesela coğrafya, hikmet-i tabiiyye ve tarih gibi ilimlerin kolay meselelerini dahi öğreniyorlar. Hatta uzağa gitmeye ne hacet. İstanbul’da Rum ve Ermeni mekteplerindeki çocuklardan iki tanesi ile bizim mekteplerdeki çocuklardan ikisi imtihana çekilsin o zaman fark zahir olur. Onların içinde 10 yaşında çocuk az bulunur ki kendi lisanında yazı bilmesin ve gazete okumasın. Bizimkilerin içinde 15 yaşında çocuk pek nadir bulunur ki Türkçe iki satır bir tezkire yazabilsin. Veyahut Takvim-i Vakayi okusun. Bundan daha kolay bir tecrübe var. Anadolu ve Rumeli’nin hangi şehrine gidilirse iş için kâtip aranılınsın millet-i İslamiyenin % 2’si yazı bilir çıkmaz. Milet-i sairenin % 20’si okur – yazar bulunur... Bundan dolayıdır ki memalik-i şahaneden hangisine gidilse millet-i İslamiye Mahallesi haraba yüz tutmuş ve millet-i saire mahallatı ma’muriyet etmiş görülür...”²⁹

Namık Kemal’in “nizam-ı esasiye” dediği anayasanın halk tarafından anlaşılabilmesi için sade ve açık olmasının yanında halkın Türkçe bilmesi de önemlidir. Bu açıklamalardan sonra Kemal’in usul-ü meşveret, meclisler ve anayasa hakkındaki düşüncelerine geçebiliriz. Namık Kemal, “Hürriyet”te meşveret konusuyla ilgili “Usul-ü Meşverete” başlığı altında toplam sekiz yazı kaleme almıştır. Bu yazıların ilkinde Hürriyet’in 12. sayısında yer veren Namık Kemal, Tanzimat ve Islahat Fermanlarını gözden geçirmek ve bunun üzerine mevcut yabancı devletlerin anayasalarını incelemekten söz etmektedir.

“... Âlemde mevcut olan düvel-i meşrutadan birinin nizam-ı esasisini numune suretinde ele alırdım. Gülhane Hattı’nı, Müsavat Fermanı’nı geçen ki nutk-u hümayunu da meydana kordum. Bunlardan zaman ve mekânımız, ahlak

²⁹ Hürriyet, 27 Temmuz 1868, No: 5, s. 3.

ve âdetimizce iktiza eden tadilatı icra ettirerek nizamât-ı esasimizi tertip ettirmek isterdim...”³⁰

Namık Kemal, en düzgün anayasalar olarak Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa anayasalarını görmektedir. Ancak “Amerika cumhurdur. İngiltere ile Almanya zadedgân var onlar bize numune olamaz. Kala kala elde Fransa kalır...” Fransız anayasası, Fransa gibi şiddetli ihtilallere alışmış bir ülkede III. Napolyon’un işbaşına gelişi ile refah ortamını hazırladığına göre bizde çok daha rahat bir gelişim ortamını hazırlayabilirdi.

“... Nihayet üçüncü Napolyon onun idarelerini ele aldı, hürriyetlerini, ahlaklarının iktiza ettirdiği tadilat ile teceddüt etti. İşte bugünkü buldukları hal-i saadete o sayede vasil oldular. Osmanlı halkı zaten mekanat ve sükunetle mecbul olduğu için harekette ifrata varmak muhatarası bizce mucip olmadığı gibi siyasetimizde nakl bir had vaz etmiş onu tecavüz edemeyiz...”

Bu düşüncelerin ardından Fransız anayasasının özelliklerinden bahsetmeye başlar. Anayasa gereğince Fransa’yı “İmparator, vükelasının ve üç meclisinin muavenetiyle idare eder. Vükela harekât-ı vakıalarından yalnız imparator indinde mesuldür. Suret-i idareden halka karşı tertip eden mesuliyet ise yalnız imparatora aittir. İmparatorun umum mesuliyeti kendine irca etmesi idarenin mesuliyetini azaltmak için ihtiyar olunmuş bir siyasi-i desisedir. Koca padişahı umur-u külliye ve cezaiyeden mesul edebilmek kimin elindedir...”

Bu sistemde padişahın pozisyonu Fransa imparatorunun pozisyonundan farklı olacaktı. Sorumluluğun bir kısmının hükümetin omuzlarından alınarak imparatorun omuzlarına yükleyen ve imparatoru sadece halka karşı sorumlu tutan Fransız modeli, Osmanlı için söz konusu olamazdı. Bunun yanında İngiltere’de olduğu gibi hükümdarı bütün sorumluluklardan azade kılan ve her şeyden hükümeti sorumlu tutan bir model de benimsenemezdi. Namık Kemal, padişahın “vazife-i adaletin icrasına şer’i memur” olduğunu yani adaleti icra etmek için şeriat tarafından tayin edildiğini savunmaktaydı.

“... Çünkü padişah, vazife-i adaletin icrasına şer’i memurdur. Fakat mesela hazineye bir yağmakâr el uzatsa, makam-ı saltanatta bulunan zat da aymaz ise yağmakâra sirkatini sormayıp da padişahı aymazından mesul etmek neden münasip olsun? Feleğin çemberinden geçerek mesned-i ikbale vasil olmuş bir takım devahi-i siyasetin her türlü desisesinden tertip edecek mesuliyetleri naz ve naim ile perverde olmuş ve necabet ve veraset sevkiyle makam-ı saltanata gelmiş bir zatın üzerine yığmak nasıl layık olabilir?...”³¹

Namık Kemal çözüm olarak der ki: “...hem şer’-i hikmetimize hem de bizim hâl ve mevkiimize mutabık olan suret padişah kendi vazifesinden, vükela

³⁰ Namık Kemal, “Usul-ü Meşveret-1”, *Hürriyet*, 14 Eylül 1868, No: 12, s. 7. Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 344. Kemal’in “geçen ki nutk-u hümayun”dan kastı Sultan Abdülaziz’in Şura-yı Devlet’in açılışı münasebetiyle irad ettiği 10 Mayıs 1868 tarihli nutuktur ve *Hürriyet*’in ilk sayısında bu konuşma üzerinde durulmuştur. Bkz. *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 2-3.

³¹ *Hürriyet*, 14 Eylül 1868, No: 12, s. 8.

da kendi hareketinden mesul olmaktadır.”³² Bu açıdan bakıldığında Namık Kemal düşüncelerine yine İslamî kaynağa, şeriata dayandırmıştır.

Namık Kemal “Usul-ü Meşveret” isimli ilk yazısında anayasa kavramına değindikten sonra aynı başlıklı yazının ikincisinde ise bu defa meclisler konusunu açıklayacaktır. Yine Fransa örneğinden yola çıkarak Meclis-i Şura-yı Devlet, Senato ve Meclis-i Şura-yı Ümmet hakkında bilgiler vermektedir.

“... Şimdi meclisler bahsine gelelim. Bunların birincisi “Consil Data” dedikleri Meclis-i Şura-yı Devlet’tir. Azası kırktan elliye kadar olabilir. Azil ve nasbları imparatorun elindedir. Bu meclisin vazifesi kavanin-i hükümet ve nizamat-ı idareyi hazırlamak ve umur-u idarede zuhur edebilecek müşkilatı halletmektir. Nizamat, meclis-i şura-yı ümmete ve senatoya arz olduğu zaman vuku bulacak taarruzata devlet namına olarak bu meclis azasından biri müdafaa eder. O zatı ise imparator tayin eyer...”³³

Daha sonra “Güya biz geçen de böyle bir meclis yaptık fakat muhtaç olduğumuz tesisat-ı cedidenin yine en müşkili bu meclistir...” diyerek Sultan Abdülaziz’in 10 Mayıs 1868’te açtığı Şura-yı Devlet’ten söz ederek bunun yapısının son derece zayıf olduğuna dikkat çekmektedir. Fransa’da ise Şura-yı Devlet için son derece iyi bir hukuk eğitimi almış yeterli sayıda uzmanın bulunduğu dikkat çekerek, Fransa’da yapılan asıl şeyin daha önce düzenlenmiş anayasanın üzerinde küçük oynamalar yapılarak çok daha iyi bir hale getirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada bizim Şura-yı Devlet’in vazifesi ise sıfırdan bir anayasa düzenlemektir. “... Acaba biz bu vazifeyi ifa edebilecek bir heyet toplayabilir miyiz?” sorusunu yöneltmiştir. Namık Kemal’e göre bu heyet çok rahat oluşturulabilir:

“... Bendeniz me’mul ederim ki, Avrupa’ya yaranmak için taşrayı kapı kapı gezip de mezheb-i muhtelif ashabından adam arayacağımıza İstanbul’da eyalet-i mümtazede ve vilayetlerde olan ulema ve ukalayı layıkıyla taharri etsek bir kanun-ı muntazam tertibine kafi olabilecek zâtlar bulabilirdik...”

Namık Kemal, daha sonra Şura-yı Ümmet’ten söz etmeye başlar. “... İkincisi vaz’-ı kanun meclisidir ki, bizim istediğimiz Şura-yı Ümmet bu oluyor. Bu meclisin azası ahali tarafından intihap olunur. Her mert-i reşidin hakk-ı intihabı vardır. Aza altı sene için müntehibtir. Meclis-i Şura-yı Devlet’in hazırladığı kanun layihalarının redd ve kabulü ve muvazene-i devletin tedkiki bu meclisin hukuk-u mahsusasındadır...”

Meclis toplantılarının umuma açık olduğu, isteyenlerin gelip toplantıları dinleyebileceği, bununla birlikte azadan 5 kişinin talebi sonucunda gizli celsenin yapılabileceği, meclis başkanının üyeler içinden bir yıl için imparator tarafından seçileceği, bakanların meclis başkanı olmayacağı, imparatorun meclisi toplama ve kapatma yetkisine sahip olduğu, dağıttığı takdirde 6 ay içinde yeniden toplamaya

32 Mardin, bu noktada Namık Kemal’in sultanı “kendi hareketlerinden” bizzat onun iradesiyle çizilmiş eylemlerinden sorumlu tutan belirsiz bir uzlaşma teklif ettiğini söylemektedir. Ona göre Namık Kemal’in gerçekte kastettiği şey padişahı da kanunlarla sınırlamaktır. Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 346.

33 Namık Kemal, “Usul-ü Meşveret-2”, *Hürriyet*, 21 Eylül 1868, No: 13, s. 6.

mecbur olduğunu belirttiikten sonra şu soruyu yöneltir: “... Bizim istediğimiz Meclis-i Şura-yı Ümmet’in nizamı bunun aynı mı olsun?”³⁴ Bu soruya “Hayır” yanıtını veren Namık Kemal “daha serbest olmasını” ister. “... Şimdi bittabi meclis azasının intihabı halka ait olacak ve herkesin hakk-ı intihabı bittab’ tasdik olunacak...” Ancak bu noktada yöneltilen “bizim köylülerimiz erbabı dirayet-i intihaba nasıl muktedir olabilirler?” sorusuna bizim köylümüzden farklı olarak Avrupa’nın her köylüsünün “hakkı batıldan, ahmakı ukuldan, zalimi adilden, âlimi cahilden tefrike muktedir” sanılmamasını, onların da bizim halkımıza benzediğini belirtir. Tek fark “işleri muntazam ve servetleri ziyadedir.” Peki ya bunlar hükümeti nasıl seçmektedirler?

“... Hükümet kendine taraftar olan gazetelerle halka bir takım adamlar arz ediyor. Mukavemet (muhalefet kastedilmektedir) takımı da onlara karşı başka bir takım adamlar tavsiye ediyor. Hükümetten hoşnut olanlar onun istediğini, olmayanlar mukavemetin taraftarını intihap ediyorlar. Ama biz de halk gazete okumaya muktedir değiliz. Hükümet için kendi istediğini ve mukavemette bulunanlar için dahi kendi istediklerini ahaliye bildirmeye dünyada başka vasıta yok değil ya.”

Namık Kemal bu noktada muhalefetin zaman içinde güçlenebileceği gerçeğine dikkat çekmeye çalışır. Bu durum hükümet üzerinde bir baskı yaratacaktır.

“... Şimdi hükümete mukavemet edebilecek olanlar beş yüz kişi ise bir yılda beş bin kişi olur. Her muktedir olan vatanın hayrı için halkın gözünü açmaya çalışır. Erbab-ı hükümet idaresini tebdil etmezse tabiki mecliste muteriz çoğalır. İtirazın çoğalması ise bil-zarure iktidarın düzelmesine mucip olur. Bu bir kaide-i siyasettir ki tarihlerde bin tecrübesi görülmüştür...”

Kamuoyu oluşturmada gazetenin ne kadar önemli olduğunu bilen Namık Kemal siyasal hayatın nabzının tutulması açısından gazetelere önemli bir rol yüklemektedir.³⁵ Onun “kaide-i siyaset” dediği özellik parlamenter sistemdeki iktidar-muhalefet ayrımıdır ve Kemal bunun önemini kavrayabilmiştir. Düşüncelerini şu şekilde devam ettirir “... Meclis-i Şura-yı Devlet’in hazırladığı

34 *Hürriyet*, 21 Eylül 1868, No: 13, s. 7.

35 Namık Kemal, gazete çıkarmanın önemine şu cümlelerle değinmektedir: “... Yeni Osmanlılar ... adalet gibi bir maksat-ı mübareki, bugünkü günde en mutedil tariklerle hasıl etmek isterler. İşte bunlardan biri de galebe-i efkârdır. Gazete ise dünyada ezhar-ı efkârın birinci vasıtalarından addolunur. İşte bu hakikati tamamiyle idrak etmiş olan Ali Suavi Efendi ki, fezail-i marufesi cihetiyle vatana bais-i iftihar olan erbab-ı cemiyet ve marifetin en güzidelerindendir, İstanbul’da doğru söylediği için zulümle kapatılmış olan “Muhbir”i Londra’da çıkarmıştır... Yeni Osmanlılar Cemiyeti bittabi bir taze gayret bularak teksir-i vesait için bir gazetenin daha tesisine ibtidar eyledi ve namını “Hürriyet” tesmid etti...” Namık Kemal, “Hubb ül Vatan min el İman”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 2. İbret’teki bir yazısında ise matbuatın ülkenin gelişimi ve ilerlemesi için sahip olduğu önemden söz eder. “Matbuat serbest serbest mütalaat ve muhakematta bulunamazsa halkın gözü nur-u marifetle açılır mı? Halk kendi kendisine ilhamla mı esbab-ı terakkiyi öğrenir? Eğer esbab-ı terakkinin yalnız ziraat, zanaat ve ticaratten ibaret olduğunu görüp de matbuatın vazifesi “ekiniz, biçiniz, işleyiniz, alış veriş ediniz” demek olacak ise halk bunu öğrendi. Hem ne hacet bunu Bedeviler dahi bilir... Matbuatın serbest serbest muhakeme edeceği şeyler başkadır...” Bu noktada Namık Kemal’in matbuata yüklediği görev idarenin haksızlıkları konusunda halkı aydınlatmak “her gördüğü ve işittiği muzır şeyleri yazmakla vazife-i hizmet eylemektir”. Namık Kemal, “Terakkiyi Men’ Eden Şeylerden”, İbret, 28 Şubat 1288, No: 113, s. 1.

kanunları, Meclis-i Şura-yı Ümmet tasdik etmelidir ki, kudret-i teşriî, kudret-i tenfizden ayrılın ve telakki-yi ümmet (yani halkın görüşü) husule gelsin de icraları meşru olsun...” Namık Kemal yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gerektiğini halkın düşüncelerinin ancak bu sayede yönetime yansıtılabileceğini vurgulamaktadır.

Bu açıklamaları yapan Namık Kemal'in ulaştığı sonuç şudur: “Tefsilat-ı meşruhadan anlaşılır ki, rey-i acizanemce Fransa nizamat-ı esasiyesinin birinci fıkrası bizde kabil-i icradır, şeriat ise bu maddeye hiç mümanaat etmez...” Namık Kemal uzun açıklamalarından sonra ulaşmak istediği noktaya gelmiştir. Halkın yönetime katılmasının şeriat açısından herhangi bir sakıncası yoktur.

Şura-yı Devlet'in bir başka vazifesi de bütçeyi kontrol etmektir. “... *Muvazene defterini Meclis-i Şura-yı Devlet tedkik eylemelidir ki herkes verdiği paranın nereye gittiğini öğrensin. Mümkün olduğu kadar iyad-ı sirkat kesilsin. Kabul olduğu mertebe mecra-yı israfat kapansın... Maliyenin yaptığı muvazene önlerine gelince binlerce kese ecnebi tazminatı kalemini gördükleri vakit “Bu nedir?” diye sorarlar da “Ne yapalım devlet zayıf, memurlar da pek çok şeylerde hata ediyorlar. Onun için ecnebler birer bahane bularak bir takım davalar açıyorlar. Tabi oldukları devletler de musallat oluyorlar. Müşkilat çıkarmamak için bir parça şey verip ağızlarını kapatıyoruz”* denilince mebuslar “*Yok, biz ecneblerin ne esiriyiz ne de sağlamalı. Kimde hakları var ise mahkemelerde dava etsinler alsınlar. Halk yiyecek ekmek bulamıyor. Ağız kapatmak için kimsenin verecek parası yoktur”* yollu mukabele edemezler mi?”³⁶

Meclis-i Şura-yı Devlet ve Meclis-i Şura-yı Ümmet'in ardından Senato'ya dair açıklamalarda bulunur. Senato, üç sınıf azadan oluşmaktadır. “... *Azasının birinci sınıfı saltanat efradıdır. Her biri on sekiz yaşına girdiği gibi bu meclisin azasından sayılır. Fakat mecliste bulunabilmesi imparatorun iradesine taalluk eder. İkinci sınıfı ruesa-yı din, mareşaller ve kaptan paşalardır. Üçüncü sınıfa imparator istediği zatı tayin eder...”*³⁷

Senatonun kuruluş amacı “*kudret-i teşriî ile kudret-i tenfiz beyninde bir kudret-i tadilik tahkiki lüzumudur. Vazifesi ise nizamat-ı esasiye ve hürriyet-i umumiyeyi muhafaza etmektir. Bu meclise arz olunmadıkça bir kanun ilan olunamaz...”* şeklinde izah edilmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Namık Kemal için önemli olan hürriyetin sağlanması açısından gerekli gördüğü kuvvetler arası dengenin sağlanmasıdır ve bu noktada Senato önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanında Senatonun hazırlanan kanunları ancak bazı hususlar açısından ele alabileceğine, başka noktalardan değerlendirme yapamayacağına dikkat çeker. Namık Kemal'in burada vurguladığı hususlar son derece önemlidir. Çünkü onun senatonun görevlerini sıralarken, hürriyetin sağlanması için gerekli gördüğü “hukuk-u siyasiye” ve “hukuk-u şahsiye” kavramlarına atıfta bulunduğunu görmekteyiz.

³⁶ *Hürriyet*, 21 Eylül 1868, No: 13, s. 8.

³⁷ Namık Kemal, “Usul-ü Meşveret-4”, *Hürriyet*, 12 Ekim 1868, No: 16, s. 7.

“... Meclis, arz olunan kanunun yalnız zirde ta’dad olunan kaidelere mugayir olup olmadığını tetkik eder. Başka nokta-yı nazardan muhakemesine kalkışmaz. 1-Nizamât-ı esasiye, 2-Usul-ü mezhep, 3-Ahlâk, 4-Hürriyet-i mezhebiye, 5-Hürriyet-i şahsiye, 6-Huzur-u mahkemede müsavat-ı umumiye, 7-Emlakın taarruzdan masuniyeti, 8-Hükkamın mazluliyetten beri kalması, 9-Muhafaza-yı memleket.”

Namık Kemal, Senatonun görevlerini sıralarken özel mülkiyetin korunması, kanunlar ve mahkemeler önünde eşitlik, mezhep özgürlüğü gibi kişi temel hak ve özgürlüklerinden söz etmektedir. Bunlar modern hukuk devleti anlayışının özellikleridir ve Namık Kemal bunları “hukuk-u siyasîye” ve “hukuk-u şahsiye”nin temel gereklilikleri olarak değerlendirmektedir. Bu sayede anlayış üzerine inşa edilmiş bir idari sistemin iki nihai hedefi olacaktır: Hukukun uygulanması ve “terakkinin temini”.³⁸ Kemal, “Böyle bir meclisin esasa ve ahvalimize tatbiki lüzum var mıdır yok mudur?” sorusunu yöneltmiş ve fikrince iç nedenden ötürü bizde de Senatoya ihtiyaç duyulacağını söylemiştir.

“...Birincisi malumdur ki dünyada te’vil götürmez kelimeler pek nadir bulunur. Binaenaleyh Meclis-i Şura-yı Ümmet’te bir kanun müzakere olunurken elbette nizamât-ı esasiye mutabık olup olmadığı hakkında mebusan ile memurlar beyninde ihtilaf-ı efkâr zuhur eder. Çünkü her taraf meseleye istediği nokta-yı nazardan bakar. Böyle bir ihtilafın halline kim hâkim olsun? İkincisi bir ceri’-i müteşebbis sadaret ve yahut seraskerlikte bulunup da Meclis-i Şura-yı Ümmet’i dağıtmak isterse pek kolay muktedir olabilir. Fakat mesela şehzadegân-ı azam hazret-i şerife-i Mekke’den ve Mısır hanedanından birkaç zat Hüsamettin Efendiler, Refik Efendiler gibi ulema; Namık Paşa, Derviş Paşa, Ömer Paşa, Abdi Paşa gibi müşirin-i asakir ve sair bir takım vüzera böyle bir mecliste cem’ olunursa nizamât-ı esasiye ve Meclis-i Şura-yı Ümmet’in taarruz-u mütegalibeden muhafazası için mükemmel ordulardan büyük bir kuvvet hasıl edilmiş olur. Üçüncüsü ef’al-i hükümeti takbih veyahut nizamât-ı hayriyeyi ihtar yolunda takdim olunacak arzuhaller maddesidir. Farz edelim ki bunlar Meclis-i Şura-yı Ümmet’e verilse kudret-i teşriî ile kudret-i tenfiz beyninde her gün bir iki ihtilaf zuhuru ve ahar’ül-emr birinden biri mağlup olarak salah-ı idare için lazım olan muvazene-i itidalin bozulması mukarrerdir. Bundan başka mebuslar bittabi daima hükümetin taklil-i iktidarına mail olacaklarından vükela kendilerine tevdi olunan kuvveti muhafaza için nizamât-ı esasiye dayanacaklar. Mebuslar nizamât-ı esasiyenin muhakemesini ve tadilini istemeye muktedir olurlarsa ya la-akal yılda bir kere nizamât-ı esasiyi değiştirmek ya da mebusların arzusuna mümanaatla hukukuna taarruz etmek lazım gelir ki, iki taraf dahi hatırdan ibarettir. Binaenaleyh nizamât-ı esasiyi daimi suretle muhafaza etmek ve halkın o hususta olan şikâyetini dinleyerek lüzum görürse tadil eylemek yine böyle bir meclise verilir.”³⁹

38 Namık Kemal, “Usul-ü Meşveret-3”, *Hürriyet*, 29 Eylül 1868, No: 14, s. 6.

39 *Hürriyet*, 12 Ekim 1868, No: 16, s. 8.

Görüldüğü gibi Namık Kemal senatonun özellikle yasama ve yürütme organları arasında arabuluculuk rolüne ve anayasanın değiştirilmesi noktasında halkın istek ve şikâyetlerinin yansıtılması hususundaki işlevi üzerine yoğunlaşmıştır. Sıraladığı bu gerekçelerle senatonun bizim devlet sistemimiz için de gerekli olduğunu savunmaktadır.

Namık Kemal, usul-ü meşveret hakkındaki düşüncelerini açıklarken usul-ü meşverete karşı çıkanların eleştirilerine cevap vermeyi de ihmal etmemiştir. Meşrutiyet karşıtlarının üzerinde durdukları konulardan birisi, yetkilerine anayasa ve halkın temsilcilerinden oluşturulmuş bir meclisle sınırlandırma getirilen padişahın bu duruma izin verip vermeyeceği hususu olmuştur.⁴⁰ Namık Kemal bu konu hakkında şöyle düşünmektedir:

*"... Usul-ü meşveretin kabulünde bazılarının tevehim eylediği mazarata gelince hakikatte onların hiç hükmü yok gibidir. Birinci derecede Şura-yı Ümmet'in kabulü, hukuk-u padişahiye dokunuyor deniliyor. Mukaddematımızdan anlaşıldı ki, bizde padişahın hakkı, irade-i ümmet ve usul-ü hürriyet üzerine icra-yı hükümet etmektir. Unvanına sahib-i mülk derler. Malik-ül-mülk değil zât-ı hazret-i padişahî el-Osman gibi bir hanedan ... varisidir ki o hanedan devletlerini himaye-i din sayesinde tesis ettiler, o sayede kabilegah-ı enam ve yine o sayede halife-i İslam oldular..."⁴¹ Kemal'in özellikle üzerinde durduğu nokta padişah ya da herhangi bir kişinin şahısların hürriyeti ile ilgili konularda mutlak hakim olmadığıdır. *"... Hiçbir ümmet mesela bir ferdini tabiden hakim-i mutlak nasbetmek yahut bir şahsın eline kudret-i teşriî vermek gibi şeylerle o kaideyi ihlal etmek istemez, istese de bi-hakk muktedir olamaz. Çünkü ne bir ferдин nefsine zulmetmeye ne de umumun hukuk-u efradını ihlal etmeye hakkı vardır..."* Ziya Paşa ise konu hakkında *"itikadımızca hukuk-u ahali, adl-i ilahi gibi ezeldir. Makam-ı saltanatta bulunan zat bize hakim olur, malik olamaz..."* diyecektir.⁴²*

Namık Kemal bir başka yazısında *"Zat-ı şahane böyle kendi istiklaline dokunacak bir şeyi isteyerek yaptırır mı?"* sorusuna *"Evet yaptırır"* yanıtını verecektir.⁴³ *"... Çünkü şimdide kadar devlete faydalıdır diye her ne teklif edilirse hiçbirine mümanaat etmedi. Çünkü hanedan-ı Osmaniyenin mu'tadı tebaasına hakikaten pederâne bakmaktır. Çünkü tabiyetinde bulunan hidiv-i Mısır usul-ü meşvereti daha bir taraftan talep olmaksızın mürüvvet-mendâne ilan ederek vazifesini icra etmişken halkın bu kadar üzerine y,ne gasb-ı hukukta devam etmeği Osmanlı padişahı kendinin ve hanedanın şanına düşürmez. Çünkü o istiklal dediği şey mevhumdur. Padişah ondan hiç müstefit olamıyor. Usul-ü meşveret kimseyi ahkâm-ı kanundan harice çıkarmayacak. Padişahın ise zaten bir kaza müdürü kadar kanun şikenlik ettiği yok. Mesela Ali Paşa'nın senetsiz hüccetsiz gümrük yerini gasp etti. Hazine davaya bile kıyam edemedi. Nihayet kıymetten fazla binlerce keseler verdi öyle istirdad edebildi... İstiklal buna mı derler? Yok, yok ne*

40 Yetkin, a.g.m, s. 163.

41 Namık Kemal, "Veşevahir hum fil Emr", *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 4. Yetkin, a.g.m, s. 163.

42 Ziya Paşa, "El Hakk-ül alî veliyy'ül Galebe", *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 3

43 Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret-5", *Hürriyet*, 19 Ekim 1868, No: 17, s. 7.

vakit Meclis-i Şura-yı Ümmet açılır ne vakit herkes hürriyet meydanlarında isbat-ı liyakata muktedir olurda her idare ahalinin eline geçerse işte o zaman her memur vazifesi dairesinde harekete başlar. O vakit Avrupa şöyle yapacak, falan böyle gidecek gibi tehditler zail olur. O vakit o istignaların o tekbirlerin arkası kesilir. Zat-ı şahane de istiklal-i meşruanın lezzetini bulursa o zaman bulur...”⁴⁴

Usul-ü meşveretin imkansızlığına dair getirilen yorumlardan biri de mevcut etnik çeşitliliğin ve ahalinin gelişmişlik seviyesinin böyle bir usulün önündeki en büyük engel olacağı şeklindeki değerlendirmedir. “...*Memalik-i şahanede bulunan mezahibin ihtilafı ve ahalinin cehaleti buna men’ sayılır. Büyük büyük zatların meclisinde deniliyor ki, yetmiş iki lisan konuşan bir halk mecliste nasıl toplanabilir?*” Namık Kemal bu soruyu memleket meclislerini örnek göstererek yanıtlamıştır. Burada “lisan-ı resmi” kavramına dikkat çekerek dil birlikteliğinin önemini vurgulamaktadır. Milleti, mezhebi ne olursa olsun devletin resmî dilini konuşabilen üyelerden oluşmuş bir yapıda ayrılığın söz konusu olamayacağını altını çizmektedir. Bu açıdan bakıldığında Namık Kemal milleti millet yapan, birleştirici bir unsur olan dilin önemini kavramıştır.

“... Eyaletin kaffesinde birer memleket meclisi var. Orada her milletin aza bulunuyor. Cümlesi lisan-ı resmi ile müzakere-i maslahat ediyor. Bu durum mevcut iken ihtilaf-ı lisandan bahse ne gerek var? Şura-yı Ümmet demek idaresi kanunsuz ve azası muhtar-ı mutlak bir cemiyet-i müfside mi sanılıyor? Nizam-ı esasiye ve meclisin talimat-ı idaresi ilan olunduktan sonra Girit meselesi gibi vatanın daire-i ittihadından çıkmak isteyenleri himayeye kimin haddi olur?”⁴⁵

Milletin yetersizliği konusunda ise Osmanlıdan ayrılmış toplulukları işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Şura-yı Devlet üyeliği için taşradan adam bulunurken Şure-yı Ümmet için de çok rahat bir şekilde üye bulunabileceğine dikkat çekmektedir. “... Gelelim cehalet bahsine, Karadağ’da, Sırbistan’da, Mısır’da bir Meclis-i Şura-yı Ümmet var. Orada buna manî olmayan cehalet, bizde niye manî olsun? Biz terbiyede Karadağ vahşilerinin dahi madununda mıyız? Meclis-i Şura-yı Devlet gibi azalığı maarif-i siyaside maharet-i kemaliye muhtaç olan bir idareye taşradan celp olunacak adam bulunurken ashabına temyiz-i tabii kafi olan Meclis-i Şura-yı Ümmet mebusluğuna mı bulunamayacak?..”⁴⁶

Namık Kemal düşüncesinde son derece önemli bir yer işgal eden kavramlar arasında “vatan” kavramı da bulunmaktadır. Her şeyden önce Namık Kemal bu kavramı sınırları belirlenmiş bir toprak parçası olarak değil ortak bir geçmiş ve ortak değerlere sahip insanların bir arada yaşadığı kucaklayıcı ve birleştirici bir mekan olarak algılamaktadır.. “...*İnsan vatanını sever. Çünkü vatan öyle bir*

44 Usul-ü meşveret karşıtlarının bir başka eleştirisi ise padişahın onayına rağmen vükelanın buna razı olup olmayacağı şeklindedir. Ancak bu noktada Namık Kemal eleştirileri şu şekilde yanıtlamaktadır: “... Vükela kim? Ümmet ki bir hakim-i tabiidir. Hakkının ziharını ister. Padişah ki bir hakim-i fiilidir. Ona muvaffakat ederse arada aylıklı tutulmuş birkaç hizmetkarın söz söylemeye ne hakkı olur? Bu babta vükelanın rızasını aramak aynıyla mabeyncilerin veyahut zaptiye ketebesinin rey’ini aramak kabilindedir...” *Hürriyet*, 19 Ekim 1868, No: 17, s. 8.

45 Namık Kemal, “Veşevahir hum fil Emr”, *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 4.

46 *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 4.

galibin şimşiri veya bir katibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibaret değil; millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hakimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, yad-ı şebabet gibi bir çok ulviyenin içtimaidan hasıl olmuş bir fikr-i mukaddestir..."⁴⁷

Onun "vatan" kavramının ardında Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik kökene mensup bireyleri bir arada tutma gayesi yer almaktadır. "Vatan" adı verilen toprak parçası üzerinde yaşayan fertleri birleştiren şey ise usul-ü meşveret içindeki Şura-yı Ümmet olacaktır. Dolayısıyla Namık Kemal düşüncelerinde bir bütünlük söz konusudur. Onun yazılarında yer alan "vatan" kavramının "Osmanlı", "ümme", "millet", "Türk" ve "mezhep" kavramlarıyla kol kola olduğu görülür. Bu açıdan bakıldığında Namık Kemal'in düşüncesindeki "vatan" kavramı ortak değerlerin içinde yüzdüğü bir havuz görüntüsündedir. Fakat bununla birlikte söz konusu kavramların yan yana kullanılıyor olması Namık Kemal'in kavram kargaşası içerisinde olduğuna bir işaret olarak algılanabilir.

Namık Kemal'e göre "Herkesin vatani ki, mensup olduğu cemiyetin meskenidir." Dolayısıyla dünyada her şeyden daha fazla muhabbete mazhar olması gerekir. Üzerinde dünyaya geldiğimiz vatan toprağı cemiyeti meydana getiren fertler için hayati öneme sahiptir. Fert, her şeyini vatan borçludur. Dünyaya aç ve çıplak gelen insan ancak vatan sayesinde bu nimetlere sahip olur, ihtiyaçlarını karşılar. Bu açıdan bakıldığında Namık Kemal için vatan "münim-i kerim" yani nimet veren Allah'ın bir lütfudur. "*Vatan, o münim-i kerimdir ki, candan atıfetine gelenler aç, üryan, aciz, na-tüvan gelir. Sayesinde beslenir, sayesinde giyinir. Hayatından hürriyetinden sayesinde müstefit olur. Şükranîyetin akdem-i vezaif olduğunu bilenlere göre layık mıdır ki, vatani bedeninden aziz tutsun..."*⁴⁸ Namık Kemal, insan için kendi hayatından daha değerli bir şey varsa onun da vatan olduğu düşüncesindedir ve içinde minnet ve şükran duygusu olan fertlerin kendi canlarını vatandan daha kutsal sayamayacaklarına dikkat çeker. Vatan, nasıl hayatlarının devamı için milletin fertlerine her şeyi vermişse, vatan için de fertler en değerli varlıkları olan canlarını vatana feda edebilmelidirler. Bu şekilde Namık Kemal, Osmanlı toplumunu oluşturan farklı etnik gruplara mensup bireyler arasında ortak bir değer ortak bir fedakârlık hissi uyandırmaya çalışmıştır.⁴⁹ Bunun yanı sıra dikkat edilmesi gereken bir başka husus, Namık Kemal'in vatan, hürriyet ve meşveret kavramlarının birbirini bütünler tarzındaki sistematiğidir. "Bir ümmet hür olmaz ta ki onun efradı hukuk-u şahsına ve hukuk-u siyasesine malik olmaya" diyen Namık Kemal için hürriyetin ön koşulu kişi temel hak ve özgürlüklerini kullanmaktır. Bu ise ancak usul-ü meşveret ile mümkün olabileceğine göre hürriyetten istifadeye imkân veren "nimet-i ilahi" olan vatan, hürriyet ve usul-ü meşveret kavramları birbirinden ayrı düşünülemez.

47 Namık Kemal, "Vatan", İbret, 28 Şubat 1288, No: 113, s. 1. Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesinin", s. 362.

48 Namık Kemal, "Hubb'ul Vatan Min el İman", *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 1

49 Şerif Mardin, Namık Kemal'in düşüncesinde yer alan "vatan" kavramının son derece romantik bir çerçeveye sahip olduğu düşüncesindedir. Farklı kültür ve mezheplere sahip olup, farklı dilleri konuşan bir toplumdaki bireylerde ortak manevi duyguların yaratılması adına bunu bir gereklilik olarak görmektedir. Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 361.

Namık Kemal, usul-ü meşveret kavramını açıklarken nasıl İslamî referanslara dayandırdıysa vatan kavramını açıklarken de İslam'daki "gaza" kavramından istifade edecektir. Özellikle geçmişteki zaferlerle dolu şanlı günlere, fetihlere atıfta bulunarak ortak bir geçmişin varlığı konusunda bir bilinç, bir "tarih bilinci" yaratmaya çalışmaktadır. Bu noktada gaza, fetih ve şehitlik kavramları Namık Kemal'in vatanseverliği için anahtar kavramlardı.

"... Ya Osmanlılar, bu vazife-i mukaddeseyi nasıl herkesten ziyade ifaya çalışmasın ki, vatan denilen nimet-i ilahiye onlara kılıçlarının emeğidir. Bu uğurda şehit olan ecdadımızın kemikleri topraktan çıkarılsa mülkün her sahrasında nice ihramlar ve belki hürriyetimizi düşman taarruzlarından muhafaza edebilecek kadar istihkâmlar yapılabilir. Bir kere tarihlere nazar-ı itibarla bakılsın ne büyük devlet idik, ne azimetli ümmet idik..."⁵⁰

Namık Kemal hem yönetim hem de yönetilen kesimin geçmişte vatan için ve hemen yanında da hürriyet için can vermekten çekinmediklerini işaret etmektedir. "... İçimizde öyle padişahlar zuhur etti ki, vatan kimi gaza meydanlarında kimi bela zindanlarında teslim-i ruh ederdi... Efrat ise gerek hariçteki vatan hasımına gerek dâhildeki hürriyet düşmanlarına mukavemet için can vermekten asla çekinmediler. O kadar gayurâne davrandılar o derece ulüv-i himmet gösterdiler ki Osmanlı tabirini şecaat ve mürüvvet manalarının mecmuunu ifade eder bir unvan-ı mefharet makamına geçirdiler..."⁵¹

Namık Kemal, "Osmanlı" tabirini ortak değerleri içine alan ve çok daha kapsayıcı bir kimlik olarak ele alır. Bu yapmaktaki öncelikli hedefi dağılması tehlikesine karşılık devletin devamlılığı düşüncesidir. Dağılma imparatorluk dokusu içindeki farklılıkların tek bir noktada toplanarak farklılıklardan sıyrılıp ortak değerlerde ortak bir kimlikte, Osmanlı üst kimliğinde toplanabilme arzusudur. Şerif Mardin bu düşünceler açısından bakıldığında Namık Kemal'i farklı kılan noktanın, halkın dini bakımdan ayrılmış, milliyet hissinden uzak fakat uyum içinde ve yan yana yaşaması şeklindeki görüşün yerine Osmanlı kimliği altında halkın tamamını içeren yapıyı savunması olduğunu belirtmiştir.⁵² Namık Kemal millet duygusunun olmadığı bir toplumda "Osmanlı milleti"ni yaratma çabasındadır. Yeni düzende ise yine dini bakımdan ayrılmış ancak bu defa "Osmanlı milleti" kimliğine sahip ve bu ortak değerde birleşmiş uyum içinde yaşayan bir toplum görüntüsünü oluşturmak nihai amaç olmuştur.

Namık Kemal'in geçmişten ilham alarak ortak bir kimliğe, "Osmanlı" kimliğine buradan hareketle vatan, vatanseverlik kavramlarına ve son aşamada ise usul-ü meşverete ulaştığı şu ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır:

"...Yeni Osmanlılar ki, eski Osmanlı şanının teceddüdüne çalışanlardır. Sultan Süleyman zamanının feyz ve ikbalini isterler. Ama bunu asrın iktiza ettiği

50 *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 1

51 Şerif Mardin, Namık Kemal'in Osmanlı tabirini bu ideal imparatorluğun bütün vatandaşlarını tanımlayan bir isim olarak kullandığını vurgulamıştır. Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*, s. 363.

52 Mardin, *a.g.e.*, s. 365.

intizam-ı medeniyet içinde ararlar. Buna çare adalettir. Adalet, ümmet-i Osmaniye efradının müsavat-ı hukukuyla hasıl olur. Müsavat-ı hukuku ise akıl ve nakle mutabakat-ı kâmile ile mutabık olan usul-ü meşveret temin eder...”⁵³

Sonuç

Osmanlı modernleşme hareketleri içinde Tanzimat'a tepki, fakat aynı zamanda onun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan “Yeni Osmanlılar” hareketi, devletin kurtuluşunu o tarihe kadar girilen yüzeysel ıslahat hareketlerinden farklı bir noktada, mutlak monarşiden, anayasalı ve parlamentolu bir idareye yani meşruti monarşiye geçişte aramışlardır. Ancak Yeni Osmanlılar için gelenekçi bir toplumda Batılı yönetim tarzının ve Batılı kavramların nasıl anlatılacağı, bunlara meşru bir dayanak noktasının bulunması önemli bir meseleyi teşkil etmekteydi. Bu doğrultuda bir kamuoyu oluşturmak adına İslamiyet, Yeni Osmanlıların halka kolayca ulaşabilmeleri ve aynı zamanda düşüncelerine meşruiyet kazandırabilecekleri bir zemin işlevini görmüştür. Kamuoyu oluşturmak ve mümkün olduğu kadar halka ulaşabilmek adına İslamiyet'i kullanma zarurietini, Yeni Osmanlıların İslamiyet ve Meşrutiyet bağını kurmalarına, ortaya attıkları kavramların şeriata uygun olduklarını ispatlama çabasının doğal bir sonucu olmuştur. Yeni Osmanlı hareketi içerisinde bu çabanın bariz bir şekilde görüldüğü isimlerin başında Namık Kemal gelmektedir.

Namık Kemal'in düşünceleri incelendiği zaman onun Batılı yönetim kavramlarını doğunun gelenekçiliği ile İslami bir bakış açısıyla süzgeçten geçirdiği ve sistematik bir şekilde sentezleyerek batı ile doğuyu bir potada eritmeyi başardığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Namık Kemal'in kullandığı bazı kavramlar ve bu kavramlar üzerinden ulaştığı sentez kendinden sonraki kuşakları etkilemesi açısından önemlidir. Her şeyden önce Namık Kemal, anayasal meşruti bir sistemin başarılı olabilmesi için imparatorluk içinde mümkün olduğu kadar fazla topluluğu içine almak zorunda olduğunu kavramıştır. Onlardan yeni bir millet “Osmanlı milleti” yaratmanın peşine düşmüştür. Namık Kemal bunu başarmak için de ortak bir vatan kavramını geliştirmiştir. Vatan onun için sınırları belirlenmiş bir toprak parçasından çok daha fazla bir şeyi ifade eder. Dünyaya çıplak gelen insan yalnız vatan sayesinde karnını doyurur ve yaşamını sürdürür. Bu açıdan bakıldığında onun için vatan “nimet-i ilahi”dir. O ortak paydası vatan olan, gerek kişi temel hak ve özgürlükleri ve gerekse yönetime katılma açısından eşit haklara sahip bireylerden oluşmuş bir Osmanlı milletini, Osmanlı vatandaşını amaçlamıştır. Bu noktada Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Rum, Arnavut vs. hakları anayasa ile güvence altına alınmış, yönetime katılma hakkına sahip olmuş bir şekilde ve “Osmanlı” üst kimliğinde bir araya gelerek bir millet oluşturacaklardır. Namık Kemal farklı etnik grupların yönetime katılmasının “usul-ü meşveret” ile mümkün olacağını ve bunun da “Veşavir hum fil emr” ayeti ile şeriatta zaten var olduğunu dile getirmiştir.

Namık Kemal, millet olabilmek adına vatan kavramının gerekliliğinin yanı sıra o vatan toprağı üzerinde yaşayan insanların ortak bir geçmişe sahip olması

⁵³ *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 2.

gerekliliğini de kavramıştır. Ancak geçmiş yaşantılar, ortak sevinçler ve üzüntüler insanları bir arada tutan bağlar kurulmasını sağlayabilir. Bu noktada tarih bilincinin önemini anlamıştır. Onun tarih anlayışında da yine İslami etkiler görülür. Özellikle “gaza” ve “fetih” kavramları önemli yer tutmaktadır. Geçmişteki zaferlerle dolu şanlı günlere, fetihlere atıfta bulunarak ortak bir geçmişin varlığı konusunda bir bilinç, bir “tarih bilinci” yaratmaya çalışmaktadır.

Namık Kemal, kimliğin oluşmasında dilin oynayacağı rolün önemine de değinmiştir. Ona göre vatandaşların devletin resmî dilini konuşması, devlet hizmetinde yer almanın ve yönetime katılabilmenin ön koşullarındandır.

Namık Kemal’in düşüncesinde geleceğin ulus-devlet modelinin bir ayağı olan hukuk devleti özelliği de önemli yer tutmaktadır. O yasama ve yürütme yetkilerinin ayrı olmasının yanında yargının da bağımsızlığını savunmuştur. Hürriyetin varlığı için kişi temel hak ve özgürlüklerinin ancak tarafsız bir hukuk sistemiyle mümkün olabileceğini, hukukun öncelikle yürütmenin kontrolünden kurtarılması ve hâkimlerin sebepsiz yere azledilmesinin engellenmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bağımsız bir yargının hukuk-u şahsiye ve hukuk-u siyasiyenin teminatı olabileceğini savunmuştur.

Genel olarak bakıldığında Namık Kemal’in düşüncesinde önemli yer tutan hürriyet, vatan, millet, anayasa, kuvvetler ayrılığı gibi kavramlar milliyetçilik çağında yavaş yavaş Osmanlı aydınları tarafından devletin devamlılığı açısından kullanılmaya başlanmış ve imparatorluktan ulus devlete giden yolda bu kavramlar siyasal edebiyatımızda ve yönetim anlayışımızda önemli bir yer teşkil etmiştir. Yeni Osmanlı kuşağı aydınları içerisinde Namık Kemal’in bu kavramları ilk kez sistemli bir biçimde ortaya koyması bu açıdan önemlidir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Hürriyet

İbret

Kitap ve Makaleler

Aydın, Mithat “Namık Kemal’de Terakki ve Maarif Düşüncesi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 53, 2013, s. 454 vd.

Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.

Fendoğlu, H. Tahsin, “1876 Anayasası ve Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002.

Gencer, Mustafa, “Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkileri”, *Turkish Studies*, Vol. 3/2, Sipping, 2008.

- Gürbüz, M. Vedat, "Genesis of Turkish Nationalism", *Bellekten*, C. 77, S. 249, Ağustos 2003.
- Koçak, Cemil, "Osmanlı Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.1, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, 20. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset, Makaleler 3*, 16. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Namık Kemal, "Mesele-i Müsavat", *Hürriyet*, 5 Ekim 1868, No: 15, s. 1.
- Namık Kemal, "Vükela-yı Haziranın Yeni Osmanlılar Hakkında Kullandıkları Politika", *Hürriyet*, 7 Eylül 1868, No: 11, s. 7.
- Namık Kemal "Ve şavirhum fil-emr", *Hürriyet*, 20 Temmuz 1868, No: 4, s. 1-4.
- Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret 1", *Hürriyet*, 14 Eylül 1868, No: 12, s. 6.
- Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret-2", *Hürriyet*, 21 Eylül 1868, No: 13, s. 6.
- Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret-3", *Hürriyet*, 29 Eylül 1868, No: 14, s. 6.
- Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret-4", *Hürriyet*, 12 Ekim 1868, No: 16, s. 7.
- Namık Kemal, "Usul-ü Meşveret-5", *Hürriyet*, 19 Ekim 1868, No: 17, s. 7.
- Namık Kemal, "Türkistan'ın Esbab-ı Tedennisi", *Hürriyet*, 27 Temmuz 1868, No: 5, s. 1.
- Namık Kemal, "Hubb ül Vatan min el İman", *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 2.
- Namık Kemal, "Terakkiyi Men' Eden Şeylerden", *İbret*, 28 Şubat 1288, No: 113, s. 1.
- Namık Kemal, "Vatan", *İbret*, 28 Şubat 1288, No: 113, s. 1.
- Somel, Selçuk Akşin, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C.1, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Sungu, İhsan, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", *Tanzimat I: 100üncü Yıldönümü Münasebetiyle*, Haz: Türk Tarih Kurumu Maarif Matbaası, 1940.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Baskı, YKY, 2006.
- Tekin, Yusuf, "Osmanlı'da Demokrasi Tartışmalarının Miladı Olarak Meşrutiyet Öncesi Tartışma Platformu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 55, S. 3, Ankara, 2000.
- Ziya Paşa, "El Hakk-ül alî veliyy'ül Galebe", *Hürriyet*, 29 Haziran 1868, No: 1, s. 3.